

Prof. Dr. Serap NAZLI

Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi,

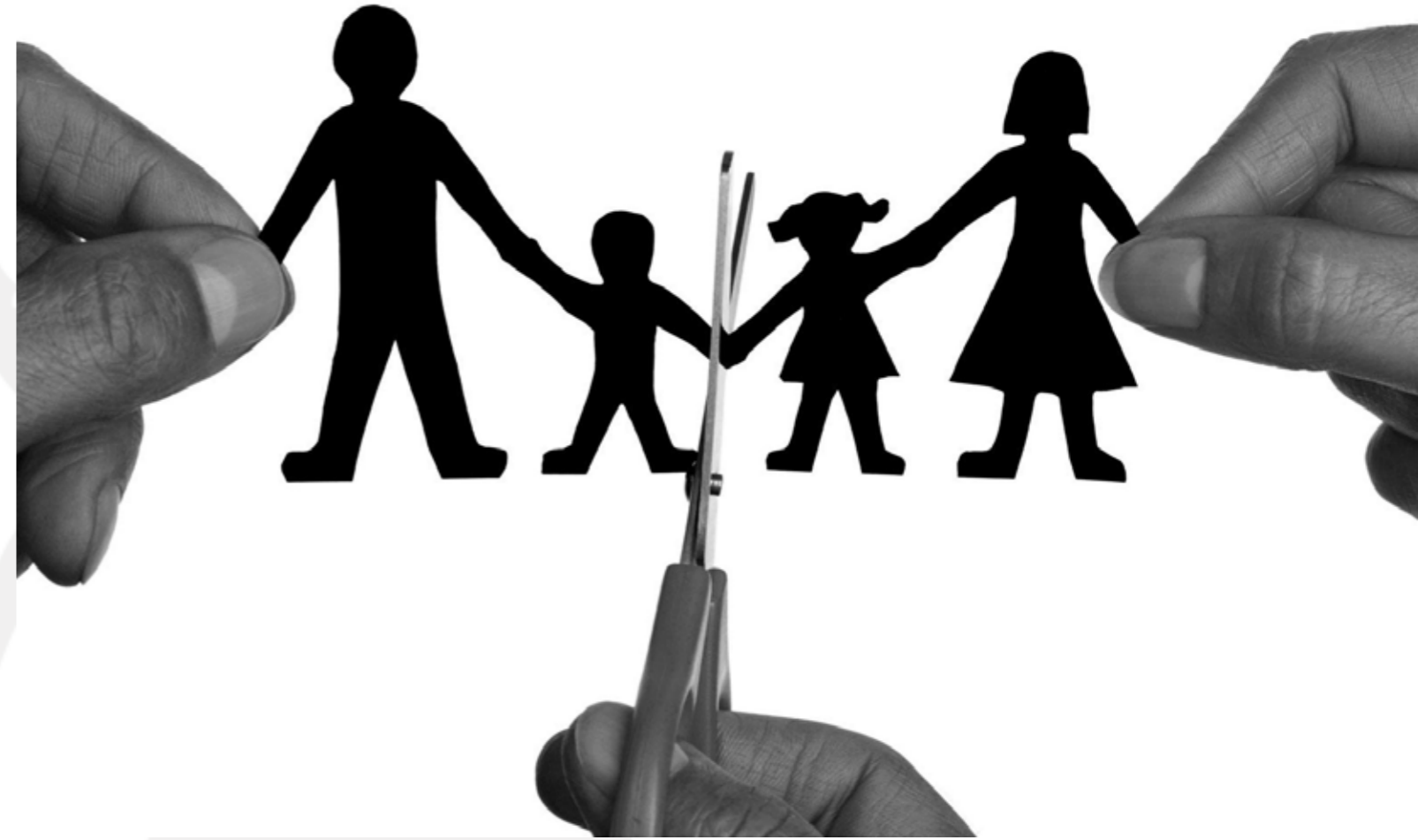
snazli@ankara.edu.tr

Boşanma Sürecinde Çocuklar: Öğretmenler Nasıl Destek Olabilir?

Giriş

Aile, evrensel olarak kutsal bir kurum olarak algılanır. Tarih boyunca toplumlar aile kurumuna önem verip, devamlılığı için tedbirler almışlardır. Toplumun en küçük birimi olarak algılanması, neslin devamlılığında önemli bir rol üstlenmesi ailenin kaçınılmaz önemini ortaya koymaktadır. Ancak günümüzde toplumsal normlar ve dini değerler, aile kurumunun devamlılığını sağlamaya çabalasa da, boşanma oranları artmaya başlamıştır. Bir yastıkta ömür boyu sürmesi niyetiyle kurulan ailenin, eşlerin beklentilerini karşılamaması, kadın-erkeğin ilişkiye yükledikleri anlamın değişmesi vb. pek çok nedenden dolayı günümüzde boşanma oranları giderek artmaktadır. Evlilik ilişkisinin başlaması ile birlikte boşanma ihtimali de çiftlerin gündeminde yer alır. Uzmanlara göre boşanmaların yaygınlaşmasında, insanların evliliğe daha az istekli olması değil, evlilik anlayışındaki değişimle birlikte mutlu bir evlilik kurma isteğinin giderek artmasının etken olduğu belirtilmektedir.

Bu yazıda boşanma sürecinde gerek eşlerin yaşadığı çatışmaları gerekse çocukların yaşadığı sorunların psiko-dinamiklerini anlayarak, özellikle çocuklara destek olma konusunda öğretmenlere yönelik açıklamalar ve öneriler üzerinde durulmuştur.

Boşanma Oranları Artıyor

Ülkemizde boşanma oranları, batı ülkeleriyle kıyaslandığında düşük bir seviyede bulunmakta; ancak 1990'lı yıllara göre boşanma oranları incelendiğinde ise ciddi bir artış gözlenilmektedir. Özellikle 1990'lı yıllardaki boşanma oranlarının 2000'li yıllarda 3 kat arttığı (ASAGEM, 2009) belirtilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri incelendiğinde 2003 yılında yılda 92 bin çift boşanırken, 2013 yılında 125 bine ulaştığını; 2013

yılında evlenme oranlarının %0,6 azaldığını ve boşanma oranlarının ise %1,6 arttığını; boşanmaların %40,3'ünün evliliğin ilk beş yılında, %20,2'sinin ise evliliğin 6-10 yılları arasında gerçekleştiğini göstermektedir (www.tuik.gov.tr). Resmi veriler 2000'li yıllardan itibaren yılda ortalama 120 bin çiftin boşandığını, boşanmaların yaklaşık %60'nun evliliğin ilk 10 yılında gerçekleştiğini göstermektedir.

Boşanma oranlarındaki artış, ülkemizde 2000’li yıllarda hissedilen Bilgi Çağının değerleri ile ilişkilendirilebilir. Dünyayı etkileyen üçüncü önemli çağ olarak nitelendirilen Bilgi Çağının toplumsal değerleri farklılaştırdığı ve toplumsal kurumların tümünü etkilediği düşünüldüğünde, toplumun en küçük birimi olan ailenin de bu değişimden etkilenmesi kaçınılmazdır (Nazlı, 2014). Ancak boşanma oranlarındaki artış, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı yetkililerini endişelendirmekte, önleyici politikalar geliştirme çabasına sokmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kasım 2012 tarihinde medyaya ‘boşanmayı engelleme’ olarak yansıtılan ‘boşanma süreci danışmanlığı’ projesi başlatmıştır. Bu projede boşanmak için aile mahkemelerine başvuran çiftlerin en az 4 seans (360 dk.) danışma hizmeti almalarını hedeflenmektedir. Boşanmayı engelleme yerine, eşlerin sağlıklı karar vermelerine ve özellikle bu süreçte çocukların ihmal edilmemesini sağlayacak formel ve informel kaynakların artırılmasına odaklanmak yerinde olacaktır.

Resmi istatistiksel veriler bize, kaç çocuğun boşanma sürecinde olan aile ortamında yaşadığına dair bilgi vermese de; kabaca bir tahminle her yıl 100 bin çocuğun ailesinin dağıldığına tanık olmak durumunda kaldığını söyleyebiliriz. Bu rakamlar çocuklara destek olunması gerektiğini göstermektedir. Boşanma sürecinde ve yasal boşanma sonrasında, çocukları destekleyebilecek informel kaynakların başında öğretmenlerimiz gelmektedir. Bu çalışmanın amacı boşanma sürecinde eşlerin ve çocukların neler yaşayabilecekleri hakkında bilgi sunarak, öğretmenlerimizin boşanma sürecinde ve sonrasında öğrencilerine nasıl destek olabileceklerine ilişkin öneri sunmaktır.

Boşanmanın Eşler Üzerindeki Etkileri

Boşanma bir aile krizidir. Bu krizden eşlerin ve çocukların olumsuz etkilenmesi doğaldır. Ancak bu etkinin uzun sürmesi ve dramatik olmasını tek başına boşanma faktörü ile açıklamak zordur. Yörükoğlu (2000), boşanmanın eşler için mutsuz bir evlilikten çıkış olsa da travmatik bir süreç olduğunu vurgular. Ayrılmanın kaçınılmaz olduğu durumlarda bile boşanma, aile problemlerinin çözümü için yeterli olmayabilir. Boşanma eşleri ekonomik yönden sarsmakta, ruhsal yönden örselemekte ve sosyal ilişkileri olumsuz etkilemektedir.

Boşanmanın eşler üzerinde yoğun stres yarattığı ve boşanma sonrası sıkıntılı bir uyum sürecine girildiği belirtilmektedir (Amato ve ark., 2000; Hughes ve Kirby, 2000; Pines, Gat ve Tal, 2002; Tein, Sandler ve Zautra, 2000). Literatürde ‘boşanmaya uyum’ kavramının sıklıkla bu süreç için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Boşanmaya uyum kavramının içinde fiziksel ve zihinsel bir belirtinin olmaması ve bireylerin günlük rutin görevlerini yerine getirebilmeleri kastedilmektedir. Boşanma sonrası uyum sürecinin zor ve zaman alıcı olduğu, eşlerin bu süreçte incinme, öfke, kırgınlık, çökkünlük, suçluluk gibi olumsuz duyguları art arda yaşadıkları belirtilmektedir (Pines ve ark. 2002; Tein ve ark., 2000).

Benedek ve Brown (1997) boşanmanın bireylerin hayatında yarattığı zorlukları aşağıdaki başlıklar altında incelemiştir:

- **Yetişkin Gerilemesi:** İstenmeyen veya sert bir boşanma bir yetişkini geride kalmış bir gelişim aşamasına döndürebilir veya kişiliğinden beklenmeyen davranışlara itebilir. Bazı yetişkinler tamamen çaresiz kalabilir ve çocukları dahil başkalarının bakımına muhtaç bir hale düşebilirler.
- **Ebeveynin Çocuklaşım, Çocuğun Ebeveynleşmesi:** Boşanmadan sonra bazı anne ve babalarda görülen bir çeşit gerileme sonucu, ebeveyn çocuklarından birine veya hepsine çok bağımlı hale gelebilir. Diğer bir ifade ile roller değişir. Çocuklar ebeveynin bakımını üstlenir ve sırdaşı olurlar. Ebeveyn kendini çaresiz, mutsuz ve yalnız hisseder ve kendi sorumluluğunu taşımayı ya reddeder ya da beceremez.
- **İnkâr Etme ve Savunma Mekanizmaları Geliştirme:** Bazı insanlar boşanma ile ilgili mutsuzluk ve öfke duygularını kabul etmek istemezler, bastırırlar ya da inkâr ederler. Her şeye kolaylıkla uyum sağladıklarını ve kendilerine mükemmel bir hayat kurduklarını iddia ederler.

- **Çocuklara Taşıyabileceklerinden Fazla Sorumluluk Yükleme:** Fazla çalışmaktan yorgun ve dertlerden bunalmış çoğu anne ya da baba, küçüklerin bakımını en büyük çocuğa yüklemeyi bir çözüm olarak görür. Ya da çocuklara, onları ödevlerinden ve yaşları gereği yapmaları gereken sosyal aktivitelerden alıkoyacak kadar çok sorumluluk verirler.
- **Kendini Soyutlama ve Hiperaktivite:** Ayrılma ve boşanmanın hemen sonrasında, insanlar, ya kendilerini diğerlerinden soyutlama ya da olağanüstü aktif bir sosyal yaşam sürdürme modellerinden birini seçerler.
- **Şiddet:** Ayrılık ve boşanmayı izleyen ilk aylarda eşler arasında şiddet ve çocukların istismarı konularına da dikkat etmek gerekir. Nafaka ödemelerini geciktiren baba, çocukların önünde küçük düşürülürse eski eşine saldırma dürtüsüne karşı koyamayabilir. Yorucu bir iş gününden sonra eve dönen anne çocukların bir şişe sütü mutfığa dökmüş olduğunu görünce önüne çıkan ilk çocuğu sorgusuz sualsiz dövebilir.

belirtilerdir. Bunların yanında başarısızlık ve suçluluk hisleri de hüküm sürmektedir. Çocuklarının velayetini alan ebeveyn, ev işleri ve çocuk bakımının yanında çoğu kez para kazanmak için iş aramanın yüksek baskısı altındadır. Öztürk (2006) ise kimi yetişkinler için en büyük problemin eşinden doğan duygusal boşluğu, çocuk ile gidermeye çalışmak ve çocuğa bağımlı hale gelmek olduğu şeklinde açıklamaktadır. Diğer taraftan boşanma sürecinde ve hemen sonrasında en üst düzeyde olan psikolojik ve duygusal boyuttaki sorunlar, sosyal destek sistemlerinin etkisi ile zaman içerisinde azalmakta; özellikle boşanmayı isteyen taraf mutsuz bir evlilikten sonra duygusal yönden rahatlayarak, boşanmadan psikolojik yarar da elde edebilmektedir (Kalmijn ve Monden, 2006).

Ülkemizde medyaya yansıyan ‘kadına yönelik şiddet’ haberlerinin çoğunda aile içi şiddetin boşanma öncesi-süreci ya da sonunda yaşandığını göstermektedir. Boşanma bir aile krizi olup hem kadının hem de erkeğin yaşamında ciddi değişimlere yol açmaktadır. Özellikle erkeklerin boşanma sürecinde yaşadığı sıkıntılar öfke patlamalarına neden olabilmekte, eşine ve kendilerine zarar verme eğilimleri artmaktadır (Nazlı, 2014). 2014 yılında 294 kadın kocası tarafından öldürülmüş; 20 bini aşkın kadın şiddet nedeni ile sığınma evlerine başvurmuştur (Habertürk, 2015).

Boşanma süreci ve sonrasında yoğun duygular içindeki eşlerin *ebeveynlik rollerini* aksatmaması beklenmekte ise de onlar için bunun zor olduğu unutulmamalıdır. Eşler kendi sıkıntılarında çocuklarını ihmal edebilirler. Sun (2000) boşanma sürecinde çocukların açıklamalara ihtiyacı olduğunu ancak kendi dertlerine gömülen ebeveynlerin çocukları ile ilgilenemediklerini belirtir. Walczak ve Burns (2004) birçok boşanmış kimsenin kendi özbenlik yapılarında bir zayıflık duygusu yanında, ebeveynlik rollerinde bir güven eksikliği hissettiğini belirtmiştir. Aynı zamanda sıkıntı, depresyon, bugün ve yarın için son derece üzgün olma hemen hemen doğal

Yukarıda kısaca özetlenen literatür bilgileri, boşanma sürecinde ve sonrasında eşlerin sıkıntılı dönemden geçtiğini ve kendi dertlerine düşerek çocuklarını ihmal ettiklerini göstermektedir. Boşanma süreci ve sonrası sıkıntılı dönemin her aileye, eşlerin kişilik yapılarına göre değişim gösterse de bu dönem yaklaşık 1 ila 3 yıl arasında sürmekte; boşanmaya uyum olarak adlandırılan bu dönemde eşlerin desteğe ihtiyacı olmakta ancak kök aile olanakları dışında profesyonel yardıma ulaşmada zorlanmaktadır. Bu süreçte eşlere büyük ebeveynler, teyze ve amca gibi birinci dereceden yakınların ve sosyal arkadaş çevresinin desteği sınırlı kalmakta, yeterli olamamaktadır. Eşlerin bu süreçte kendileri toparlanmadan çocuklarına yönelik sorumluluklarını sağlıklı yerine getiremeyecekleri dikkate alınır, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın çocuklara yönelik olarak psikolojik, ekonomik vb. resmi destek mekanizmalarını sağlaması gerekir. Ülkemizde boşanma süreci ve sonrasında ebeveynlerin bıraktığı boşluğu doldurabilecek, çocuklara destek olabilecek resmi olmayan kaynaklardan biri de öğretmenlerimizdir.

Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri:

Ailenin temel işlevlerinden biri, neslin devamını sağlayacak ve her yönü ile sağlıklı olarak toplumsal yaşama katılacak çocuklar yetiştirmektir. Ebeveynlerin hem çocukları hem de birbirleriyle etkileşimleri, çocuğun gelişimini etkiler. Sağlıklı aile ortamında büyüyen çocukların sağlıklı ve uyumlu olduklarına dair pek çok araştırma mevcuttur (Amato ve ark., 2000; Difilippo ve Overhoser, 2002; Knauth, 2000; Nouma ve ark., 2002; Stocker, Ahmed ve Stall, 1997). Gerek yurt dışında gerekse ülkemizde yapılan araştırmalarda, aile içinde huzursuzluk olması ve eşler arası çatışmanın çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olduğu ve pek çok psikolojik sorunlara neden olduğu vurgulanmaktadır. Çocukların çatışmalı bir aile ortamında büyümesinden boşanmanın daha yararlı olduğu belirtilmektedir (Amato ve ark., 2000; Baysal, 2003; Büyükşahin, 2000; Fincham, 1994; Fincham, Graych ve Osborne, 1994; Fiyakalı, 2008; McMahon ve ark., 2003; Öztürk, 2006; Şırvanlı Özen, 1998).

Eşler kadar boşanma sürecinden etkilenen bir diğer tarafta çocuklardır. Benedek ve Brown (1997), bir çocuğun hayatında anne ve babasının yerinin doldurulamayacağını, her iki ebeveynin rollerinin birbirlerini tamamlayıcı olduğu ve birinin diğerinin yerini dolduramayacağını vurgular. Boşanma sonrası çocukların uyumu için özellikle velayeti üstlenen kişinin (genellikle anne) boşanma stresi ile baş edebilmesi ve çocuğun bakımını aksatmaması önemlidir.

Boşanmanın **çocuklar üzerindeki etkisi kısa ve uzun vadeli** incelenmektedir. Öngider (2013) yaptığı literatür taramasında boşanmanın kısa vadede çocukları olumsuz etkilediğini ve yaklaşık 6 ile 12 ay içerisinde çocukların boşanmaya uyum sağlayabildiklerini; buna karşın boşanmanın uzun vadeli etkisi ile ilgili yapılan çalışmaların ise çelişkili sonuçlar verdiğini rapor etmektedir. Öyle ki, bazı araştırmalar boşanmanın uzun vadede çocuklar üzerinde olumsuz etkisi olmadığını gösterse de, bazıları olumsuz etkilerinin yıllar sonra da ortaya çıkabildiğini belirtmektedir. Sardoğan ve diğerlerinin (2007) anne-babası boşanmış 6. sınıf öğrencilerinin bağlanma tarzlarını inceledikleri çalışmalarında, boşanmış aile çocuklarının ebeveyne bağlanma düzeylerinin düşük olduğu ve güvensiz bağlanma tarzı geliştirdikleri, bu çocukların psikolojik sağlıklarında önemli risk faktörü olduğu ve psiko-sosyal desteğe daha fazla ihtiyaç duydukları belirlenmiştir.

Ebeveynler gibi çocuklarda boşanma sürecinde çeşitli evrelerden geçerler. Kimi çocuk daha kısa sürede boşanmayı kabullenirken, bazı çocukların bu evreye gelebilmesi çok uzun sürebilir. Çocukların boşanma sürecinde geçirdiği evreler (akt. Öztürk, 2006):

- Suçluluk; anne babasının boşanmasından dolayı kendisini sorumlu tutma,
- Boşanmayı ret etme, hiçbir şey olmamış gibi davranma,
- Boşanma nedeni ile kızma; ebeveynlerden birini ya da her ikisini suçlama,
- Anne ve babasını bir araya getirmek için çaba harcama,
- Depresyon,
- Boşanmayı kabullenme.

Kısa Anekdöt:

Eşi ile yaşadığı sorunlar nedeni ile benden danışma hizmeti alan 35 yaşında ve 10 yıllık evli Bayan K. dördüncü seansta geçmiş hatıralarını şöyle paylaştı:

-K. Hanım anne babanızın boşanma süreci 8 yıl sürmüş, bu oldukça uzun bir süre. Ebeveynleriniz siz bir yaşındayken ayrılmışlar ve yasal boşanmaları gerçekleştiğinde 9 yaşında olduğunuzu söylediniz. Bu süreç sizi nasıl etkiledi?

-Onları birleştirmeye çalıştım. Herkes anne babamı sadece benim bir araya getirebileceğimi düşünüyordu. K. bu işi sen yaparsın diyorlardı, herkese yetmeye çalışan ve destek olan bendim.

-Peki abin?

-Abim benden 2 yaş büyük ama annem bana sorumluluk verir onu kayırır, eve tamire ustalar gelir abim odasında bilgisayar oynar ustanın başında ben dururum. Annem beni değil hep abimi şımarttı üstüne düştü.

-Baban ile ilişki kurabiliyor muydun?

-Hayır ne babam ne de onun ailesi ile iletişimimiz hiç yoktu. Ben evlenene kadar da olmadı. Babasız büyüdük.

-Baban ile ilgili ilk anını paylaşır mısın?

-Abimle onu çok özliyorduk. Babam pilot, biz her uçak geçtiğinde abimle cama koşar uçağa yani babama el sallardık. Yine bir gün el sallarken ben camdan düştüm, evimiz 2. kattaydı. Abim anneme koşup K. aşağıya uçtu demiş. Aslında küçüklük yıllarımı pek hatırlamam ama 2.5 yaşındayken yaşadığım bu olayı nedense çok net hatırlıyorum.

Amato (1993) boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisini incelediği meta analiz çalışmasında boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisini **beş faktörde** toplamaktadır:

- Velayeti almayan ebeveynin çocukla ilişkisinin olmaması,
- Velayeti alan ebeveynin uyumu,
- Ebeveynler arası çatışma,
- Maddi zorluklar ve
- Yaşamdaki stresli değişikliklerdir.

Cüceloğlu (2002) ise boşanmanın çocuk yönünden üç sorunu beraberinde getirdiğini belirtir:

- İlki, boşanmanın çocuğun günlük yaşamına getirdiği etkiler. Çocuğun aile ortamı boşanma sonucu önemli değişikliklerle karşı karşıyadır.
- İkincisi, çocuğun boşanma esnasında kaç yaşında olduğu ve gelişim ihtiyaçları ile ilgilidir.
- Üçüncüsü, çocuğun anne babasından birinin yanında kalması, diğer ebeveyni seyrek görmesidir.

Yukarıda kısaca özetlenen literatür bilgileri, boşanma süreci ve sonrasında aile ortamındaki gerilimin çocukları olumsuz etkilediğini göstermektedir. Çocukların bu süreçten daha az etkilenmesi ebeveynleri ile kuracağı etkileşime bağlıdır. Ancak boşanma sürecinde zor günler yaşayan ebeveynler çocuklarının kendilerine ihtiyaç duyduklarını fark etmekte zorlanmakta, kendi dertlerine düşerek ebeveynlik boşluğu yaratmaktadır. Ebeveynin yarattığı bu boşluğu, öğrencileri ile okul ortamında sıkça etkileşim kurma fırsatı bulan öğretmenlerimiz bir nebze de olsa doldurabilirler.

Öğretmenler Nasıl Destek Olabilir?

Boşanmanın hem eşler hem de çocuklar üzerinde olumsuz etki yapması kaçınılmazdır. Bu süreçte hem eşlerin ve hem de çocukların desteğe ihtiyacı vardır. Ülkemizde boşanma sonrası kök aile ve arkadaş desteğinin yanı sıra psikolojik danışmanlık hizmetleri de verilmesi gerekmektedir. Eşlerin boşanma sonrası toparlanması, hem kendileri hem de çocukları için önemli olduğu düşünüldüğünde; boşanma süreci ile birlikte bir uzmandan destek alınması önemlidir. Ayrıca bu durumu mahrem olarak algılama yerine ebeveynler çocuklarının okulunda ilgili kişilere, özellikle okul psikolojik danışmanlarına ve öğretmenlerine bilgi vermeleri ve çocukları ile ilgilenilmesini talep etmeleri de yerinde olacaktır.

Öğrencilerimizle geçirdikleri zaman dikkate alındığında, boşanma sürecinde ve sonrasında çocukların en önemli destekçileri birisi de öğretmenlerimiz olabilmelidir. Öğretmenlerimiz aile ortamında huzursuzluk olan ya da boşanma sürecine girmiş ve boşanmış aile ortamında yaşayan öğrencilerine sosyal destek olmaları; onları anlayan ve dinleyen bir yetişkin rolünü üstlenmeleri önemlidir. Elbette ki öğretmenlerimizden profesyonel bir psikolojik danışman/uzman olmaları değil, ihtiyaç duyulduğunda öğrencisinin yanında olduğunu hissettiren bir yetişkin olması beklenilmektedir. Öğretmenlerimiz bu rollerini yerine getirirken şunlara dikkat etmeleri uygun olacaktır:

- **Öncelikle okulunuzda psikolojik danışmanlarınız (rehber öğretmen), yoksa yakın çevredeki psikolojik danışmanlar ile etkileşime geçiniz ve görüş alışverişinde bulununuz.** Öğrencilerinizin gelişimleri, psikolojik sorunları hakkında bilgi düzeyinizi desteklemek için psikolojik danışmanların gönüllü olduğunu unutmayınız.
 - **Sınıfınızda ailesi boşanmış ya da boşanma sürecinde olan öğrencileri tespit ederek, velayeti alan veliniz ile etkileşime geçiniz.** Velinize, öğrencinize destek olmak için işbirliğine hazır olduğunuzu vurgulayarak güven oluşturmaya çalışınız.
 - **Öğrenciniz ile ilgilenirken:**
- ✓ **Öncelikle öğrencinizin fiziksel gelişimi, sağlık sorunu, uyku ve yeme problemleri olup olmadığını gözlemleyiniz.** Bu konuda endişeniz varsa velayeti üstlenen veli ile, bu mümkün olmuyorsa çocuğun birinci dereceden akrabası ile konuşarak çocuğun bir sağlık hizmeti almasını sağlayınız.
 - ✓ **Öğrenciniz ile sohbet edebileceğiniz bir mekân ayarlayınız.** Ailevi konuların mahrem olduğunu dikkate alarak sınıfta, okul bahçesinin ya da koridorun bir köşesinde konuşmayınız. Unutmayınız ki gizlilik esası rehberlik hizmetlerinde son derece önemlidir.
 - ✓ Okulunuzda uygun bir mekânda **öğrencinize zaman ayırarak ilgilendiğinizi gösteriniz.** ‘Sadece konuşuyoruz onun için başka bir şey elimden gelmiyor’ gibi gereksiz endişelere kapılmayınız. İnsanlara zaman ayırmak, sorunlarını dinlemek ve ‘senin yanıdayım, ne zaman konuşmaya ihtiyacın varsa ben buradayım’ mesajını vermek en önemli değer gösterme belirtisidir.

- ✓ **Öğrenciniz ile konuşurken onun yaşına, bilişsel olgunluk düzeyine dikkat ediniz.** Onun anlayacağı düzeyde basit cümleler kurunuz ve daha çok dinleyici pozisyonda olunuz. ‘Ben senin yerinde olsaydım...’ gibi tavsiyelerden ve ona acıdığınızı ima eden mesajlar vermekten kaçınınız.
- ✓ **Anne babası boşanan çocuklarda görülen ilk duygu ‘suçluluk’ tur.** Özellikle okul öncesi ve ilköğretim 1 ve 2. sınıf öğrencilerinin bilişsel olgunluk düzeyleri, evlilik-boşanma kavramlarını yeterince anlamlandıramadıkları ve ben merkezci düşünme eğilimleri nedeni ile evde olup bitenden dolayı sürekli kendilerini sorumlu tutmalarına neden olur. Ebeveynlerinin boşanmasından dolayı kendilerini sorumlu tutan çocuklar “ben olmasam annem babam boşanmazdı” tarzında düşünürler. Öğrencilerinizden buna benzer cümleler duyduğunuzda onlara “Kadın ve erkek sadece kendi istekleri ile evlenirler ve bu ilişkiyi sürdürmek istemediklerinde de ayrı evlere taşınabilirler. Bunun seninle hiçbir ilgisi yok, sen bunun sorumlusu değilsin, çocuk evliliği ne yıkar ne de tutar.” vb sözler söyleyin ve mesajınızı özümseyene kadar da tekrar ediniz. Küçük çocukların mesajları bilişsel olarak anlamlandırabilmeleri için tekrar edilmesi gerektiğini unutmayınız.
- ✓ **Öğrencilerinizin yaşı küçükse duygularını ifade etmelerine yardımcı olmak için resim çizdirin.** Okul öncesi ve ilköğretim 1. ve 2. sınıf öğrencileri korkularını, endişelerini vb. kelimeler yerine resim ile daha rahat ifade edebilirler. Onlara

'Evde seni rahatsız eden ve üzen şeylerin resmini çiziyor musun?' yönergesi verin. Öğrenciniz ile birlikte çizdiği resmi hakkında, onun anlayabileceği tarzda konuşun. Evde babanın/annenin olmamasının kendisi için zor olduğunu anlattığınızı ama velayetini alan annesinin onu terk etmeyeceğini, babasını ise haftanın belli zamanlarında görüşebileceğini iletin ve isterse bu kaygıları için ebeveynleri ile konuşabileceğinizi iletin.

- ✓ **Ailenin dağılması ile en sık gözlenen tepki üzüntüdür.** Ergenlik dönemindeki öğrenciler yalnız kalmayı tercih edebilir, daha az konuşurlar, ağlayarak vb. tarzda bu duyguyu ifade ederler. Bazı öğrenciler ise öfke duygusunu daha fazla yaşarlar. Bazı çocuklar bunu sık sık kavga ederek, öğretmenleri-arkadaşlarına tepki göstererek, bazıları ise içine kapanarak gösterirler. Öğrenciniz ile özel olarak görüşerek onu duygusal olarak rahatlatmaya çalışın.
- ✓ **Bir diğer yaygın duygu yalnızlıktır.** Aileden birinin gitmesi çocuklarda büyük bir boşluk hissi uyandırır. Velayeti alan ebeveynin çalışmaya başlaması vb. durumlarda çocuklar daha fazla evde tek başlarına kalabilirler. Veliniz ile iletişime geçerek evde çocuğun ne kadar süre yalnız kaldığını tespit edin, çocuğa kendi güvenliğini sağlayacak beceriler kazandırmaya çalışın.
- ✓ **Çocuklarda okul sorunları görülebilir.** Öğrencinizin derslerdeki durumunu, devamsızlık oranlarını, kimler ile arkadaşlık yaptığını inceleyin. Gerekirse veliniz ve diğer öğretmenler ile etkileşime geçerek, öğrencinizin otorite boşluğundan kaynaklanan yanlış alışkanlıklar kazanmasını önlemeye çalışın.

Son olarak, unutmayınız ki, pek çok yetişkin insanın okul anılarında unutamadığı öğretmenleri vardır. Özellikle ailesi sıkıntılı bir dönemden geçen çocuk ve ergenlerin sizin varlığınızı hissetmeye, yetişkin bir eli tutabileceklerini bilmeye ihtiyaçları vardır. Bu eli onlardan eksik etmemeniz dileğiyle.....

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) (2009). *Boşanma Nedenleri Araştırması*. Ankara: Afşaroğlu Mat.
- Amato, P.R. (1993). Childrens' adjustment to divorce: Theories, hypotheses and empirical support. *Journal of Marriage and the Family*, 55,1,23-38.
- Amato, P.R. (2000). The consequences of divorce for adult and children. *Jornal of Marriage and the Family*. 62, 1269-1287.
- Baysal, A. (2003). Anne Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocukların Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi ve Okul Başarısına Yansımaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Ün.
- Benedek, E.P. ve Brown, C. F. (1997). *Boşanma ve Çocuğunuz* (Çev. S. Katlan). Ankara: Hyb Yayıncılık.
- Büyükşahin, G. (2000). Boşanmış ve Boşanmamış Ailelerden Gelen 11-13 Yaş Arası Çocukların Anne Baba Tutumlarını Algılama Biçimlerinin Sosyal Uyum Düzeyleri ile İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cüceloğlu, D. (2002). *İnsan ve Davranışı*. 11. Baskı, İstanbul: Remzi Yay.
- Difilippo, J.M., ve Overhoiser, J.C. (2002). Depression, adult attachment and recollections of parental caring during childhood. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 190,10, 663-669.
- Fincham, F.D. (1994). Marital conflict: Correlates, structure and context. *Current Directions in Psychological Science*. 12,1,23-27.
- Fincham, F.D., Grych, J.N., ve Osborne, L.N. (1994). Does marital conflict cause children maladjustment? Direction and challenges for longitudinal research. *Jornal of Family Psychology*, 8,2, 128-140.
- Fiyakalı, N.C. (2008). Anne Babası Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke Düzeyi ve Öfke İfade Tarzlarının Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Ün. Sosyal Bilimler Ens.
- Habertürk Gazetesi (31.01.2015). Aile İçi Şiddet Artıyor.
- Hughes, R.J., ve Kirby, J.J. (2000). Streghtening evaluation strategies for divorcing family support services: perspectives of parents educators, mediators, attorneys and judges. *Family Relations*.49, 53-61.
- Kalmijn, M. ve Monden, C. (2006). Are The Negative Effects Of Divorce On Well – Being Dependent On Marital Quality. *Journal Of Marriage and Family*, 68 (1), 1197 – 1213.
- Knauth, D.G. (2000). Predictors of parental sence of competence for the couple during the transition to parenthood. *Research in Nursing & Health*, 23,496-509.
- McMahon, S.D., Grant, K.E., Compas, B.E., Thurm, A.E., ve Ey, S. (2003). Stres and psychopathology in children and adolescents: Is there evidence of specificity? *Journal of Psychology and Psychiatry*, 44, 1, 107-133.
- Nazlı, S. (2014). *Aile Danışmanlığı*. 11. Baskı, Ankara: Anı Yayınevi.
- Nouma, J. et all (2002). Family discord, parental depression and pschopathology in off spring: Ten year follow up. *Journal of Americal Child Adolescent Psychiatry*, 41, 4, 402-409.
- Öngider, N. (2013). Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5, 2, 140-161.
- Öztürk, S. (2006). Anne Babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş Grubundaki Anne Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri İlişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Ün. Eğitim Bilimleri Ens.
- Pines, A.M., Gat, H. ve Tal, Y. (2002). Gender differences in content and sytle of argument between couples during divorce mediation. *Conflict Resolution Quarterly*,20,1,23-50.
- Sardoğan, M.E, Karahan, T.F., Dicle, A.N. ve Menteş, Ö. (2007). Ebeveyne bağlanma düzeyine ve anne babanın boşanma/birliktelik durumuna göre çocuklarda evlilik çatışmasını algılama biçimleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 12-23.
- Stocker, C., Ahmed, K., ve Stall, M. (1997). Marital satisfaction and marital emotional expressiveness. *Social Development*, 6,3,373-385.
- Sun, Y. (2000). Family environment and adolescent' well being before and after parents' marital disruption: A longitudinal analysis. *Journal of Marriage and Family*, 63, 697-713.
- Şirvanlı Özen, D. (1998). Eşler Arası Çatışma ve Boşanmanın Farklı Yaş ve Cinsiyetteki Çocukların Davranış ve Uyum Problemleri ile Algıladıkları Sosyal Destek Üzerindeki Rolü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tein, J.Y., Sander, I.N. ve Zautra, A.J. (2000). Stressfull life events, psychological distress, coping and parebtal of divorced mothers: A longitudinal study. *Journal of Family Psychology*. 14,1,27-41.
- Walczak, Y. ve Burns, S. (2004). *Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri*. (2. Basım). (Çev. İ. Ersevimi). İstanbul: Özgür Yayınları.

www.tuik.gov.tr